

Joggyakorlat

FENYVESI CSABA*

A német és olasz felismerési kísérletek üzenetei

Messages of German and Italian Identity Parades

ABSZTRAKT

Minden jogállam büntető igazságszolgáltatása törekszik a „justizmord” esetek elkerülésére. Sajnálatos módon ez nem mindig sikerül. Ezen állítás alátámasztására magyar és külföldi példák is felmutathatók. A világban és Magyarországon folytatott kutatások és a bemutatott valós esetek is felszínre hozták, hogy a justizmordok mögött a felismerésre bemutatás nyomatékos szereppel bír napjainkban is. Így elemi érdek, hogy megelőzési megoldásokat dolgozzunk ki, illetve feltárjuk, hogy mi okozza ezen sokszor végzetes kimenetelű félreecsúszásokat. Ennek érdekében a szerző megvizsgálja a felismertési metodikát a német és olasz végrehajtási szabályok és ajánlások tükrében. A tanulmány végén pedig megfogalmazza a lehetséges jogi és kriminalisztikai fejlesztési lehetőségeket, a modellekből levont tanulságokat, a hatékonyságot és a tisztességes (fair) eljárást szolgáló következtetéseket.

Kulcsszavak: felismerésre bemutatás, jogállam, justizmord, kriminalisztika, megelőzés, tisztességes büntetőeljárás, jogalkalmazás

ABSTRACT

All criminal justice systems in rule-of-law states attempt to prevent justizmord cases. Unfortunately, this intention is not always successful. This statement is illustrated by both Hungarian and foreign examples. Both Hungarian and international scientific research reveals that the identity parade (line-up) method plays a key role in the miscarriage of justice cases. So it is important (basic)/vital interest to prepare preventing methods in this field, or to reveal/disclose the causes of final serious mistakes. For this purpose, the author examines the identity practical method and legal (police) rules in Germany and Italy. At the end of the study, the author formulates the poten-

* Dr. Fenyvesi Csaba, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető és Polgári Eljárásjogi Tanszék; e-mail: fenyvesi.csaba@ajk.pte.hu.

tial legal and criminalistic/forensic development possibilities, the lessons and his conclusions for the powerful/efficient and fair criminal procedure rules and for better law enforcement practice.

Keywords: *identity parade, line-up, rule-of-law state, miscarriage of justice, criminalistics, prevention, fair criminal procedure, law enforcement practice*

Minden jogállam büntető igazságszolgáltatása törekszik a legrosszabb végkimenetel, a téves ítékezés, a *justizmord* elkerülésére. Sajnálatos módon ez nem mindig sikerül. Ezen állítás alátámasztására magyar példákat is fel tudok mutatni.

1957-ben a Martfű környékén elkövetett, szexuális motivációjú emberölés miatt jogerősen halálra ítélte a bíróság K. Jánost, akinek kegyelemből változtatták át büntetését életfogytiglani szabadságvesztésre. Büntetéséből már 11 évet letöltött, amikor kiderült, hogy a bűncselekményt valójában K. Péter követte el, akit az új eljárásban felelősségre vontak, halálra ítélték, és ki is végeztek 1968-ban.

1984-ben a Szolnok megyei lakost, M. Jánost vádolta meg az ügyészség egy kislány sérelmére elkövetett emberöléssel. Nem jogerősen halálbüntetéssel sújtották, ám utána – hosszas büntetőeljárásban – több fórumot megjárva, 1986-ban végül jogerősen felmentették.

1995-ben P. Dénes Heves megyei lakost ítélte el a bíróság jogerősen 6 évi szabadságvesztésre halált okozó testi sértés és rablás kísérlete miatt. A letartóztatással és büntetéssel együtt 26 hónapot már szabadságelvonásban töltött a terhelt, amikor kiderült, hogy az idős nő sérelmére elkövetett bűncselekményben más a tettes, akit felelősségre is vontak emiatt.

2002. május 9-én a móri Erste bankfiókban elkövetett, 8 emberéletet követelő rablás tetteseként a bíróság jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte K. Edét. Néhány évvel később, pontosan 2007-ben derült ki, hogy a bűncselekményt két másik személy követte el.

Mindezeket azért emeltem ki bevezetőmben, hogy világossá tegyem: létezik a jelenség napjainkban is, veszélye pedig folyamatosan fennáll hazánkban is. Így aztán elemi érdekünk, hogy megelőzési módusokat dolgozzunk ki (*pro futuro*), illetve feltárjuk, hogy mi okozza ezen sokszor végzetes kimenetelű félrecsúszásokat.

A világban és országunkban folytatott kutatások (és a fenti valós esetek is) felszínre hozták, hogy a justizmordok mögött a felismerésre bemutatás nyomatékos szereppel bír.¹

Éppen ezért vélem érdemesnek megvizsgálni a felismertetési szabályokat és metodikát más országokban is. A hazánkhoz hasonlóan kontinentális jogrendszerű német és olasz normákat vettem górcső alá jelen írásomban. Az ottani törvényi részlet-szabályok és végrehajtási ajánlások alapján tanulmányom végén megfogalmazom a modellekből levont tanulságokat, a számunkra hasznosítható jogi és kriminalisztikai fejlesztési lehetőségeket, a hatékonyságot és a tisztességes eljárást szolgáló következtetéseket, a jogalkotóknak és jogalkalmazóknak szóló (jelenkori és jövőbeli) üzeneteket.

¹ Ezekről lásd részletesebben: FENYVESI Csaba: *A kriminalisztika tendenciái*. VII. fejezet. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2014, 217.

1. Felismerési eljárás Németországban

A német szabályozást és praxist részben a *Deutsche Strafprozessordnung*, másrészt a német krimináltaktikai tankönyvek, monográfiák, tanulmányok alapján elemzem.² Előrebocsátom, hogy a két, konfrontációs jellegű igazságkereső cselekményből a *Gegenüberstellung* kifejezés jelenti a felismerésre bemutatást, a „kihallgatásos” vagy „ellentmondásos” szembesítésre a *Gegenvernehmung* használatos. Engelhardt tanulmányában is olvashatjuk az elhatárolást: a *Wahlkonfrontation* és *Zwischenkonfrontation*, vagyis a választó és ütköztető (egymás közötti) konfrontációk plasztikus kifejezései jelennek meg.³

1.1. A személyfelismerés körében

A nyomozásban részt vevő személy feladata a felismerés előkészítése, végrehajtása. Ennek keretében végzi a résztvevők felkészítését, biztosítja a szükséges anyagi, technikai eszközöket, garantálja a biztonságot, zavartalanságot, levezeti az egészet.⁴ A végrehajtó nyomozónak mindvégig jelen kell lennie, ő határozza meg, hogy a gyanúsítottak és a hozzá hasonló személyeknek milyen cselekvéseket kell végrehajtaniuk. Például valamit mondani vagy egy bizonyos módon mozogni. Egy másik tisztviselő feladata a jegyzőkönyv vezetése, a számozott felállítási sorrend rögzítése. A felismertetés lehet szimultán vagy egymás utáni. Ismételt bemutatás csak akkor fordulhat elő, ha a felismerő tanú bizonytalanságot mutat, ha még nem tudott dönteni a korábbi felvonultatásnál. A használt (detektívtükrös) helyiség nagyságát a személyek számához kell igazítani. Olyan legyen, hogy ne kelljen szűkös felállniuk. Jó fényviszonyokat, rendes megvilágítást kell biztosítani a teremben. Lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a tanúk rendelkezésére álljanak olyan tartózkodási helyiségekben, amelyekben egymás (kölcönös) befolyásolása kizárt. A gyanúsítottat nem szabad más gyanúsítottakkal egy csoportban hasonló kinézetű személyként felismerési eljárás alá vetni. Újabb felismertetés a tárgyaláson nem végezhető el. (A reprodukció reprodukciója nem lehetséges.) A jegyzőkönyvben szere-

² Deutsche Strafprozessordnung. Ausfertigungsdatum: 12.09.1950. Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 49 des Gesetzes vom 21. Dezember 2020 (BGBl. I S. 3096) geändert worden ist; ACKERMANN, R.–CLAGES, H.–ROLL, H.: *Handbuch der Kriminalistik: Kriminaltaktik für Praxis und Ausbildung*. Boorberg, München, 2019, 504–512.; KUBE, E.–STÖRZER, H. U.–TIMM, K. J. (Hrsg.): *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*. Band 1-2. Boorberg, Stuttgart, 1994, 602.; Móczy Korina: *Kriminalisztikai hibák a német nyelvterületen*. TDK-dolgozat. PTE ÁJK, Pécs, 2020, 28–32.; A felismerésre bemutatásról külön német monográfia is született: ODENTHAL, Hans Jörg: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*. Boorberg, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, 1992.

³ ENGELHARDT, L.: Kleiner Mitteilungen. *Archiv für Kriminologie*, Berlin, 1939, 105. Band, 140–143.

⁴ A tanulmány elején megfogalmazott szerzői gondolatokat erősíti Odenthal is, akinek megállapítása szerint „a gyanúsítottak a téves azonosítása a szemtanú által felismerésre bemutatással vagy fényképről felismeréssel az egyik fő oka a büntetőeljárásban hozott téves ítéleteknek (...) Ráadásul a megismételt eljárás által korrigált, hibás ítéletek száma sem becsülhető túl nagyra, mert egy tévedésen alapuló rossz azonosítást utólag alig lehet új tények és bizonyítékok segítségével megdönteni.” ODENTHAL: i. m., 19.

peltetni kell a gyanúsított, illetve a felismerő reakcióit, megnyilatkozásait, amelyeket a vezető nyomozón kívüli más (folyamatosan jelen levő) rendőrségi munkatársnak kell figyelnie.

A különleges felismerések közé tartozik a tetthelyen végrehajtott. Akkor kell ott megtörténnie, ha a helyi terep és időjárási viszonyok jelentőséggel bírnak a tanúk által észlelték szempontjából. (Például kedvezőtlen látási körülmények, megváltozott kontúrok, színérzékelést zavaró tényezők, terepakadályok léte.)

Járásfelismerési kísérletnél egymás utáni megfigyeltetésre kell törekedni, nem lehet egyszerre több személyt mutatni. Ez a módusz a gyanúsított aktív közreműködését kívánja, vele szemben azonban nem szabad semmiféle közreműködésre kényszerítést alkalmazni.

A nyitotton és tetthelyesen kívül létezik álcázott és fedett felismerési eljárás is.

1.2. A tárgyfelismerés körében

A bemutatás tanúkihallgatással kezdődik, amelynek során az azonosításban részt vevő tanú a tárgyakat részletesen leírja, és utal a különös ismertetőjegyekre. (Például gravírozás, az eszköz azonosítószáma, sérülés, egyedi azonosító jelzés.) Amennyiben a leírás részletes és megfelel a bemutatandó tárgynak, akkor elegendő az egyszeri felismertetés. (A tárggyal, kapcsolatos ismeretek azonban nem lehetnek általánosan ismertek, például egy olyan műtárgynak a leírása, amelyet eltulajdonítottak és katalógusokban már bemutatnak korábban.) A tanút nem szabad befolyásolni a választási lehetőségeiben. Egymás utáni vagy szimultán bemutatást kell szervezni. A bemutatás után a tanút újra ki kell hallgatni. Tartalmilag azokat a jellemzőket kell középpontba állítani, amelyek alapján a tanú a tárgyat felismerte. Amennyiben az ilyen jellemzők hiányoznak, csupán egy csoportos azonosítás lehetséges. Ez azt jelenti általában, hogy a tanú kijelenti: hasonló tárgyról van szó (de nem azonosaságról). Olyan tárgyak azonosításakor, amelyeket a bűnelkövetés során használtak, figyelembe kell venni azt a sajátosságot, hogy az azonosításban részt vevő tanú ezeket a tárgyakat rendszerint csak nagyon rövid ideig észlelte. Ezért sajátos ismertetőjegyeket ritkán tud megnevezni. Az azonosításban részt vevő tanú ilyen esetekben csak általános leírást tud adni és csak csoportazonosítást tud végezni.

1.3. A hangfelismerés körében

A hang alapján történő azonosítási eljárás során ugyanazok az alapelvek érvényesek, mint az optikai azonosításakor. Az azonosításban részt vevő tanút semmilyen módon nem szabad befolyásolni a választásában.

A hang alapján történő azonosítás kedvező feltételei közé sorolják:

- ha a tanú a tett elkövetése során csak a tettes hangját észlelte, hallotta;
- biztos abban, hogy ezt a hangot újra felismeri, vagyis tudatos bevésődés történt;
- az elkövető beszédének időtartama legalább egy percet kitett;
- az elkövető több különböző mondatot mondott ki;

- az elkövető a hangját nem változtatta el;
- az azonosítás a tett elkövetése után viszonylag rövid időn belül megtörténik;
- az azonosításban részt vevő tanú tud, képes választani hasonló hangok sokaságából;
- a tanú nem halláskárosult;
- a tanúnak ne legyen oka feltételezni, hogy egy bizonyos személy beszélt.

A hangazonosítás dokumentációját akusztikus rögzítési technika segítségével végzik. A tanú által észlelt beszédrészeiről felvételt kell készíteni. A felismerést követő tanúkihallgatáson meg kell jelölni a hang azon jellegzetességeit, amelyek az azonosítást lehetővé tették.

1.4. Holttest bemutatása során

Rendszerint magában mutatott ismeretlen holttestek azonosítására szolgál. A választásos azonosítás etikai okokból elutasítandó. Amennyiben időbeli vagy kriminál-taktikai sürgősség nem áll fenn, akkor a holttest bemutatását fényképbemutatással lehet helyettesíteni. Az azonosításban részt vevő tanúk rendszerint személyes ismeretségi körből származnak. Őket előzetesen megfelelően fel kell készíteni. A holttest azonosságával kapcsolatban bizonyos előfeltevéssel kell rendelkeznie a hatóságnak, mert csak ez alapján lehet az azonosításban részt vevő tanúkat kiválasztani. Az előkészítő kihallgatást az jellemi, hogy a tanúk az elhunytat legtöbbször hosszabb ideje ismerték, és ezért képesek arra, hogy bizonyos ismertetőjeleket megnevezzenek, amelyek túlmutatnak a felismeréskor tapasztalható optikai benyomásokon. (Például sebhelyek, orvosi beavatkozásra visszavezethető jellegzetességek, hegek.)

A felismerő tanú rendkívül feszült pszichikai helyzete miatt azonosítási hibák is felléphetnek. Még közeli rokonok esetében is előfordulhat ez, különösen, ha a holttest eltorzult. A holttestet abban az öltözékben kell bemutatni, amelyben megtalálták. Az utólagos kihallgatás során tisztázni kell, hogy milyen testi jellemzők alapján azonosította a tanú a holttestet.

Amennyiben az eltorzult vagy megcsonkított holttest azonosítása a ruházat vagy a nála lévő tárgyak és dolgok (például ékszer) alapján történt, akkor ezt az eredményt különösen ki kell emelni. Az azonosítás ebben az esetben csak következtetésekre épül. Figyelembe kell venni, hogy az azonosság bizonyos körülmények között csak látszatra épül. Az azonosításban részt vevő tanú által korábban közölt adatokat a nyomozónak össze kell hasonlítania magával a holttesttel és a tanú utólagos kijelentéseivel.

Egy holttest fényképének bemutatási eljárása a fenti jellegzetességekhez igazodik. Ebben az esetben is figyelembe kell venni a helyzet és a bemutatás sajátosságait.

2. Felismerési eljárás Olaszországban

2.1. Az országválasztás alapja

Azért választottam másik kontinentális jogrendszerű országgént Olaszországot, mivel a felismerést (*ricognizione*) részletesen szabályozzák.⁵ Az olasz értelmezés szerint a (jelenlegi magyar terminus szerint) felismerésre bemutatás egy összetett szerkezetű bizonyító aktusként jellemezhető, amely „részben leíró, részben pedig állító jellegű. Az emlékezetten alapuló újra felidézés (emlékezés) az, amelyben lényegül”,⁶ és ami jóváhagyásban vagy tagadásban jelenik meg a gyakorlatban aszerint, hogy az azonosító személy felismerte, vagy nem ismerte fel a passzív alanyt, az elkövetőt. A felismerésre bemutatás a bizonyító meggyőződés formális aktusa, melynek jellegzetes eleme a dolgok és személyek kritikus vizsgálatában áll, figyelemmel azok azonosítására.⁷

A Codice de Procedura Penale „bizonyítási eszközök” címszó alatti IV. fejezete 213–214. szakasza a személyek felismeréséről (*ricognizione di persone*), a 215. szakasza a tárgyak felismeréséről (*ricognizione di cose*), a 216. szakasza az egyéb felismerésekről (*altre ricognizioni*), míg a 217. szakasza a többszörös felismerésre bemutatásról (*pluralità di ricognizioni*) rendelkezik.⁸

2.2. A törvényszöveg és az irodalmi források

Az olasz büntető eljárási törvény (Be.) megfogalmazza a hatósági befolyásolás tilalmát. Érvénytelenségi (semmisségi) jogkövetkezményt fűz az előzetes kihallgatás, illetve a jegyzőkönyv elkészítésének elmaradásához. Ugyanazon bűncselekmények társterhelteit megilleti a hallgatás joga, vagyis nem köteleességük nyilatkozni felismerési eljárásban.

A felismerés a szokásos nyílt helyett lehet titkos (rejtett, leplezett), amikor a felismerő tanú kiléte a felismerendő személy előtt rejtve marad. (Például detektívtükör segítségével.) A titkos lefolytatására tanúvédelmi okok miatt van szükség.

A felismerésről felvett jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell, hogy a bíró biztosította az alábbiakat:

- a terhelten kívül másik két személyt is felsorakoztattak;
- a felismerő személy nyilatkozatát;

⁵ Az 1989. október 24-től hatályos a Codice di Procedura Penale, az olasz büntetőeljárásról szóló 1988. évi 477-es törvény. „A korábbi olasz büntető perrendtartás, a Codice Rocco 1930-ból származik, és a nyugat-európai büntető perrendtartásoknak azt a modelljét követte, mely a francia Code d'instruction criminelle-t vette mintául.” PUSZTAI László: A büntető eljárás reformja Olaszországban. *Magyar Jog*, 1986/3, 244.; valamint HONERT, Alessandro: Az olasz büntetőeljárás: egy reform továbbfejlesztése. *Magyar Jog*, 1994/11, 295.

⁶ SCALFATI, Adolfo: *Trattato di procedura penale*. vol. 2-1: Prove e misure cautelari. Wolters Kluwer Italia, 2009, 213.

⁷ SCALFATI: i. m., 211.

⁸ Az olasz Be. egyes rendelkezéseit (és a további egyes szakirodalmi részleteket) Tóth Ildikó fordította magyarra.

- a felismert személy saját maga választotta ki a helyét a többi személyhez képest;
- ha szükségesnek ítéli, a bíró elrendelheti az eljárás egyéb módokon történő dokumentálását is;
- az eljárás rekonstruálható legyen, vagyis azon személyek is képet tudjanak alkotni róla, akik azon nem voltak jelen.

Az olasz törvény értelmezése szerint nem lényeges körülmény, hogy a felismerésre bemutatása során a terhelt két külsőre teljesen hasonló, vagy különböző személy között helyezkedik-e el, mivel a Be. 213. és 214. szakaszában található előírások nem minősítik érvénytelennek az azonosítást, ha a felismerésre bemutatásnak alávetett személyek különböznek egymástól. Vagyis az így lefolytatott bizonyítási eljárás eredményét fel lehet használni a bíró meggyőződésének alakítására a bizonyítási eljárás körültekintő megítélése alapján.⁹

A hibás felismerésre bemutatás eredménye azonban érvénytelen, nem használható fel,¹⁰ amennyiben a felismerő személy egy kapcsolódó bűncselekmény vádlottja, és számára nem biztosítják az olasz Be. 210. szakasza által előírt védelmi biztosítékokat, garanciákat.¹¹

Az olasz Be. 210. §-a többek között rögzíti, hogy a védőnek joga van jelen lenni az eljárás lefolytatása során, választott védő hiányában pedig hivatalból kirendelt védőt biztosítanak. Valamint tartalmazza, hogy a vizsgálat lefolytatása előtt a bírónak tájékoztatnia kell a bűncselekmény terheltjét, hogy joga van a válaszadás megtagadásához. Az olasz Be. nem a személyazonosítással együtt, hanem egy külön szakaszban szabályozza a tárgyak felismerésre bemutatását, annak ellenére, hogy a tárgyakéra a személyi felismerési szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Ugyanúgy érvényesülniük kell az eljárást előkészítő normáknak, taktikai követelményeknek, és a jegyzőkönyvezés elmaradása ekkor is érvénytelenséget von maga után.

Két csoportba helyezi a Be. a bemutatás tárgyait: egyikbe tartoznak „a bűncselekmény tárgyai” (*corpus delicti*), vagyis azon dolgok, melyek a bűncselekmény eszközei, produktumai vagy annak „ára”, míg a másik csoportba a „a bűncselekményhez tartozó más tárgyakat” sorolja, vagyis azon tárgyakat, amelyek még ha nem is a *corpus delicti* körébe tartoznak, mindenképpen lényegesek a bizonyítás végkifejletéhez, a büntetőeljárás eredményességéhez. Ha több felismerő személy vesz részt az eljárásban, rendkívül fontos a felismerésre bemutatás több szakaszra, vagyis egyenkénti végrehajtási részekre bontása. Amikor ugyanazon személynek több kérdéses személyt mutatnak be külön-külön csoportokban, akkor a „töltelék” személyek különbözősége biztosítja az eljárás befolyásmentességét az egyes felismerések során. Felismerő személy (az azonosítás aktív alanya) bárki lehet, tehát nemcsak a sértett

⁹ GAITO, Alfredo–BARGI, Alfredo: *Codice di procedura penale annotato con la giurisprudenza*. Wolters Kluwer Italia, 2007, 725.

¹⁰ Az olasz Be. 191. § (1) bekezdése a törvénytelenül beszerzett bizonyítékokra kimondja: „A törvény meghatározott tilalmainak megsértésével beszerzett bizonyítékokat nem lehet felhasználni.” (2) „A felhasználhatatlanság kimutatható az intézmény minden szintjén és az eljárás minden szakaszában.”

¹¹ GAITO–BARGI: i. m., 725.

fél vagy egy tanú, hanem ugyanannak a bűncselekménynek vagy egy kapcsolódó ügynek a terheltjei és társterheltjei is. A felismerő tanúnál megkülönböztetett figyelemmel kell egyértelművé tenni, hogy igazmondási kötelezettsége van (Be. 497. §).

Fontos a felismerő személynek elmagyarázni az eljárás menetét, és figyelmeztetni a kérdéses személyek alapos megfigyelésére az eljárás helyessége, a pontos végeredmény érdekében. Nem csak eljárás alá vontat (terheltet) lehet felismerésbe bevonni. Törvény szerinti „azonosítandó személy” kitétel arra a személyre vonatkozik, akit „az azonosító aktus alá vetnek”. Az itáliai Be. anélkül határozza meg ezt a személyt, hogy különbséget tenne terhelt, tanú vagy harmadik idegen fél között. Ez lehetővé teszi az azonosító aktus gyakorlati használhatóságát ott, ahol a „személyazonosság hozzájárulhat nem közvetlen azonosító elemek megállapításához is”.¹² Habár kifejezetten semmilyen norma nem jogosít fel egyértelműen a felismerésre bemutatás kötelező lefolytatására (például végrehajtási kényszer alkalmazásával), a szabályozási rendszerből kitűnik, hogy valójában a terhelt (a passzív alany) nem vonhatja ki magát a vizsgálat alól. Sőt, a 490. § alapján az eljáró bíró a távol lévő terhelttel szemben elrendelhet kényszerítő cselekményeket, amikor a különböző bizonyítások lefolytatásához a terhelt jelenlétére szükség van.

A felismerésre bemutatás kötelező, esetlegesen kikényszerített végrehajtása nem jelentheti a törvényes előírások jogellenes megkerülését, elfogadhatatlan megsértését.¹³ Törvényes terhelti jog a végrehajtókkal (például nyomozókkal) való együttműködés megtagadása, melyet az olasz Be. 64. § (3) bekezdése fogalmaz meg.¹⁴ A terheltet aktív magatartásra kötelezni nem lehet, csak a vizsgálat tűrésére, a passzív jelenlétére.

Az olasz Be. 189. §-a alapján érvényesnek és eljárásjogilag használhatónak kell tekinteni a sértett személy által a jelen lévő terhelttel szemben a tárgyaláson, a tanúvallomás során lefolytatott azonosítást is.¹⁵ (Megkülönböztetve a korábban végrehajtott személyazonosítási eljárástól, a „valódi”, „igazi” azonosítástól.)

A felismertetés deklaratív jellege miatt „lehetővé kell tenni, hogy megtagadhassa a felismerő tanú a korábban tett nyilatkozatát a személy- vagy tárgyfelismerésre nézve”.¹⁶ Amennyiben a tárgyaláson ellentmondások merülnek fel a felismerés körében, akkor a nyomozási fázisban tett tanú jegyzőkönyvek és a védelmi iratok tartalmi felhasználhatóak. Az ellentét, ami felmerül az előzőleg, illetve a tárgyaláson tett vallomások között, a bírót arra indíthatja, hogy ne vegye figyelembe a felismerésre bemutatás eredményét, mivel a tanú nem szavahihető.

Az olyan azonosításokat, melyek szükségesek a nyomozások azonnali lefolytatásához, az államügyész vagy az ő delegáltja, vagy pedig a rendőrség végzi, és ezt

¹² SCALFATI: i. m., 214.

¹³ SCALFATI: i. m., 214.

¹⁴ Az olasz Be. 64. §-a a terhelt kihallgatásra vonatkozó általános szabályokat fogalmazza meg. Ezen szakasz (3). bekezdése alapján: „A kihallgatás megkezdése előtt a kihallgatandó személyt figyelmeztetni kell, hogy – kivéve a 66. § (1). bekezdését – joga van a válaszadás megtagadásához, és amennyiben él ezen jogával, az eljárás ettől függetlenül folytatódik.”

¹⁵ A ricogizione elnevezés helyett ezen azonosításoknál a riconoscimento diretto in udienza terminus technicus használatos.

¹⁶ SCALFATI: i. m., 212.

az olasz Be. 361. §-a¹⁷ szabályozza, nem pedig a felismerésre bemutatási 213–214. §-ok.¹⁸

Ezen azonosítás és a felismerésre bemutatás nem felcserélhetőek, nem egymás alternatívái. Ha az egyiket elrendelik, sohasem követheti azt a másik. Amennyiben ténylegesen egymást követné e két eljárás, azt eredményezné, hogy az ügyész által elrendelhető azonosítás mindig megismételhető lenne a felismerésre bemutatáson keresztül, ami nem megengedhető.

A bíró meggyőződésének kialakításához információkat szerezhethet a fénykép általi (atipikus) azonosításokból¹⁹ is, mint nem formális felismerésekből. Mérlegelési tevékenysége során bizonyító erőt tulajdoníthat a bűncselekményt elkövető személy fényképről történő felismerésének, amely ténylegesen felhasználható a „szabad meggyőződés, és a nem taxatív módon felsorolt bizonyító eszközök elvének értelmében”.²⁰ (189. §-a szerinti, törvény által nem szabályozott bizonyíték lehet.) Ilyen esetben a bizonyosság nem önmagában a felismeréstől, mint garanciákkal alátámasztott bizonyító eljárástól függ, hanem leginkább azon személy hitelesnek vélt vallomásától, szavahihetőségétől, aki miután megvizsgálta az elé tárt fényképeket, biztos a kérdéses személy azonosításában.²¹

Fénykép alapján történő felismeréskor – figyelembe véve az eszköz csökkent értékű bemutató hatását – az időbeliség (a képnek a lehető legfrissebbnek kell lennie) és térbeliség (hiányoznak a méretre való utalások) lehetséges gyengeségei miatt, indokolt hasonló óvintézkedéseket alkalmazni, mint a 213–214. szakaszoknál.

A felismerést a lehető leghamarabb le kell folytatni, „mert az idő előrehaladása az emlékezést befolyásolja, és ez a bizonyíték elenyészéséhez vezethet”.²² Az itáliai törvény értelmezésében egy szubjektív módon biztos, objektív módon pedig elfogadható személyazonosítás elégséges bizonyítéknak minősül a felelősség megállapításához. „Mindez bizonyos adatok által érvénytelennek nyilvánítható, de ez nem valószínűsíthető meg pusztán feltételezésekre alapozva, bizonyító erő nélküli, illetve két-séges bizonyító erejű alibik esetén.”²³

A felismerési eljárás alkalmas lehet a felismerést végző személy szavahihetőségének ellenőrzésére, új bizonyítékot is eredményezhet, valamint a felismerésre bemutatás eredménye mentő (vagy terhelő) bizonyítékul is szolgálhat.

¹⁷ A Codice di Procedura Penale 361. §-a az „Ügyész tevékenysége” cím alatt kimondja: (1) „Ha azonnali vizsgálatok szükségesek a nyomozás folytatásához, az ügyész lefolytatja a személyek, tárgyak, illetve az érzékszervi észlelés egyéb tárgyának az azonosítását.” A (2) bekezdés tartalmazza, hogy „[a] személyeket, dolgokat, illetve az érzékszervi észlelés egyéb tárgyait közvetlenül, vagy fényképen megmutatják annak, akinek el kell végeznie az azonosítást”. A (3) bekezdés alapján „Ha alapos okkal feltételezhető, hogy a felismerésre bemutatásra idézett személyt megfélemlítheti, vagy egyéb módon befolyásolhatja a felismerésnek alávetett személy, az ügyész megteszi a 214. § (2) bekezdésében megállapított óvintézkedéseket.”

¹⁸ Az ügyész által lefolytatott azonosítások esetén az individuazione terminus technicus használatos.

¹⁹ A fénykép általi azonosításra a riconoscimento fotografico terminus technicus használatos.

²⁰ GAITO–BARGI: i. m., 726.

²¹ GAITO–BARGI: i. m., 727.

²² SPANGHER, Giorgoi–GARUTI, Giulio: *Trattato di procedura penale: Indagini preliminari e udienza preliminare*. Wolters Kluwer Italia, 2009, 588.

²³ GAITO–BARGI: i. m., 727.

3. Következtetések, javaslatok, üzenetek

Mielőtt megjelölöm a fentiekből eredő konklúziókat, fejlesztési javaslataimat, csak emlékeztetőül és összehasonlítási alapként utalok a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) lényegi felismerési szabályaira, amelyek a 210. és 213. szakaszokban lelhetők fel.²⁴

Annak ellenére, hogy a magyar büntető eljárásjogi történetben az eddigi legrészletesebb (Be.) törvényi szabályozást olvashatjuk a külön nevesített felismerésről, mégsem mondja ki azt, hogy lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést.

Szintén de lege ferenda javaslatként vetem fel, hogy azt is célszerű lenne rögzíteni a törvényi megfogalmazásban (és szintén nem a Nyer.-ben), hogy a felismertetést végzőnek fel kell hívnia a felismerőt (ki kell oktatnia):

- a) nem biztos, hogy az elkövető a felismerendő személyek között van;
- b) nem kötelessége a választás (a mindenáron kiválasztás);
- c) akkor is folytatódik a nyomozás, ha nem választ ki senkit;
- d) nem fog visszajelzést kapni arról, hogy „helyes” volt-e a választása, ha egyáltalán választ;
- e) tárgyak, fényképek felismertetése esetében is alkalmazandó figyelmeztetéseknek kell lennie az a–d) alpontokba foglaltaknak, valamint annak, hogy idő elteltével az elkövető külseje (hajszíne, hajhossza, hajformája, arcszőrzete, bőre) változhat, illetve a fényképeken kissé máshogy nézhet ki.

Felfogásom szerint a *felismerésre* és a *bemutatas* szó is (egyenként és együtt is) arra sarkallja az egyébként a hatóságnak is sokszor megfelelően kívánó felismerőt, leggyakrabban a bűncselekmény sértett tanúját, hogy a bemutatott személyek (tárgyak, hangok stb.) közül válasszon. Hogy mindenképpen válasszon, hogy mindenképpen valakit felismerjen. A megfelelési kényszer pedig azzal a hibás következménnyel járhat, hogy akkor is választ a felismerő, amikor nem is biztos benne, amikor csak hasonlóságot érzékelt, vagy egyszerűen csak a külső jelekből arra következtet, hogy felismerni véli a valós elkövetőt. Tévedése azonban akár justizmordhoz is vezethet, mivel a kiválasztását cáfolni elméletileg is nehéz, a gyakorlatban pedig szinte lehetetlen, ha nincs a kiválasztottnak érdemi alibi igazolása. Ezért – a bizonyítási kísérlet mintájára – helyesebb lenne „*felismerési kísérletről*” beszélni, vagyis a felismerés megkísérléséről, semmint bemutatásról. (Ezért is szerepeltetem már ezen kifejezést a tanulmányom címében.)

A krimináltaktika körében érdemes lenne megfontolni az újdonságnak számító, úgynevezett ökológiai felismerési metódust. Lényege szerint abban különbözik a hagyományos eljárástól, hogy a tanút – többé-kevésbé véletlenszerűen – a természetes környezetben tartózkodó terhelt mellett vezetik végig. Ilyenkor megkéri az esetlegesen azonosítandó célszemélyt, hogy egy olyan helyen tartózkodjon, ahol több ember van jelen, például egy áruházban, forgalmas utcán. Ott a tanút azzal

²⁴ A Be. 383. és 393. szakaszai utalnak még a védői jelenlét lehetőségére. A nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól szóló 100/2018. (VI. 8.) kormányrendelet (Nyer.) pedig további felismertetési részlet-szabályokat ír elő a nyomozóhatóságoknak.

a szándékkal kísérik, hogy próbálja felismerni, kiválasztani az általa korábban látott tettest. Azt, hogy az összehasonlításra szolgáló személyeket nem célzottan választják, általában kiegyenlíti a jelenlévők nagy száma és változatossága. Ám lehetséges az is, hogy a járókelőket célzottan, összehasonlításra kijelölt személyekkel „gazdagítja” a hatóság. Ennek a módszernek az az előnye, hogy feszelenebb, oldottabb, mint a klasszikus felismerésre bemutatás, minimálisra csökken a veszélye, hogy a célszemély – belső feszültsége, vagy az összehasonlításra kijelölt („vatta”, „töltelék”) személyek önkéntelenül is rá irányuló figyelme miatt – kitűnjön a csoportból.²⁵

Ügyszintén krimináltaktikai, befolyást megelőző javaslatként vetek fel egy gyakorlatban is megvalósítható metódust. Ennek során az ügyet ismerő kriminalisták helyett az üggyel eddig nem foglalkozott, úgynevezett „vak” végrehajtókat vetnek be. Itt olyan bűnüldöző (rendőrségi, vámmozozói, ügyészségi) alkalmazottakról van szó, akik nem ismerik az adott ügyben a (potenciális) gyanúsított személyét, vagyis nem tudják még tudatalattijukban sem, hogy kire irányul a verzió. Magát a sorfalat a gyanúsítottat és az ügyet ismerő kriminalisták állítják össze. Ám szerepük itt egyelőre megáll, kilépnek a processusból. Átveszi az ügybefolyástól mentes alkalmazott, akinek közölnie is kell ezt a tényt a felismerővel. Mármint, hogy ő csak a felismerést végzi és az ügyet nem ismeri, csakúgy nem a résztvevőket. Mindezek után lefolytatja – mégpedig kimérten, távolságtartóan, befolyásmentesen, mivel nem is tudja, nem is sejti, kire-mire-miért kellene befolyást fókuszálni – a felismerési kísérletet a taktikai-technikai ajánlásoknak megfelelően szervezve, rögzítve. Majd az „eredményt” tartalmazó jegyzőkönyvet átadja a kriminalistáknak. Mivel nincs adata az előzményekről, így nem nehéz teljesíteni a „beugrónak” azt az ajánlást sem, hogy a felismerőknek nem árulhat el semmit, sem megerősítést, sem gyengítést, sem szóban, sem mozdulattal vagy bármiféle metakommunikációval. És ezt nem teheti a felismertetés után sem, mint ahogyan nem tehetik az ügyet ismerő nyomozók sem.

A felismerést végzőnek törekedni kell a minél kevesebb kommunikációra a bemutatás alatt. Az instrukcióinak pedig rövidnek, érthetőeknek és pontosaknak kell lenni.

A lefolytatás előtt a (potenciális) gyanúsított jogi képviselőjének (védőjének) célszerű átadni a tanú vagy sértett által adott személyleírást. Ezáltal lehetősége van a kirívóan eltérő, szuggesztív beállítást észrevételezni, szükség esetén panaszolni.

Taktikai jelentősége lehet annak pontos említése és korrekt rögzítése, hogy a felismerő tanú milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy közül kiben ismerte fel azt, akit a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételtlen, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan.

Egyetértve Katona Géza ajánlásával, a bizonytalan vagy aggályos személyfelismerés esetén az ugyanazon személy más csoportosítása alapján történő ismétlésnek nincs veleje, ehelyett az úgynevezett „üres” formáció kívánatos. Ekkor a csoportba be sem állítják a (potenciális) gyanúsítottat, (csak minden gyanú fölött álló egyéneket), és így kérik fel azonosításra a tanút.²⁶

²⁵ Lásd erről részletesebben: LINDSAY, R. C. L.–WELLS, G. L.: Improving eyewitness identification from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation. *Journal Applied Psychology*, 1985/3. 556–564.; LEVI, Avraham M.: Some Facts Lawyers Need To Know about the Police Lineup. *Criminal Law Quarterly*, 2002/46. 176–184.; SCHÄFER, Andreas: Sequenzielle Video-Gegenüberstellungen. *Kriminalistik*, 2001/12. 797–798.

²⁶ KATONA Géza: *Valós vagy valótlán?* KJK, Budapest, 1990, 143–169.

Fontos, előzetesen ellenőrizendő kritérium, hogy a sorban álló személyek közül egyik se legyen a felismerő (leggyakrabban a sértett) ismerőse.

Közvetlenül a bemutatás után, a felismerőnek (gyakran a szemtanúnak) lehetőséget kell biztosítani, hogy saját szavaival fejthesse ki mondandóját az azonosításról.

Semmilyen százalékos mértéket megjelölő felismertetésnek nincsen helye, különösen nincs a felismerési kísérlet értékelésénél. Nem lehet szó azonosításról még akkor sem, ha hasonlósági százalékot jelöl meg maga a felismerő.

Különösen akkor, ha (részben) funkcionális tulajdonságok (például járás, futás, beszéd, hang) alapján történik a személykiválasztás, célszerű a fényképezésnél sokkal modernebb technikai eszközöket (például videót, digitális kamerát) alkalmazni.

Holttest felismerésnél külön kell rögzíteni, ha nem magát a tetet, arcot ismerte fel az aktív alany, hanem például a ruházatát vagy ékszerét. Ebben az esetben ugyanis (holt) személyfelismerésről nem beszélhetünk bizonyosan.

Megfontolandó, hogy tárgyalási szakban szabad-e ismételten feltenni a kérdést a felismerőnek, hogy felismeri-e a személyt, akit már korábban látott, kiválasztott. A reprodukció reprodukciója nem igazán bírhat bizonyító erővel.

4. Zárógondolat

Abban reménykedhetünk, hogy a jövőben van érdemi befolyása, hatása a jogelmélet által felvetett javító javaslatoknak a jogalkotásra és a jogalkalmazásra. Ha nem is a következő hónapokban, de évek alatt elérhetjük, hogy a büntetőeljárások igencsak „veszélyes” Achilles-sarkaként megjelenő felismerési kísérlet mind jogszabályi, mind végrehajtási szinten valóban a méltó helyén lesz, és nem ad alapot téves bírósági döntéshez, justizmordhoz.